

Leivän jonottajat yhteiskunnan ja tutkimuksen laidalla

Maria Ohisalo: Murusia
hyvinvointivaltion pohjalla.
Leipäjonot, koettu hyvinvointi
ja huono-osaisuus. Kuopio:
Itä-Suomen yliopisto:
Dissertations in Faculty of
Social Sciences and Business
Studies 148, 2017. 103 s.
ISBN 978-952-61-2516-9

Maria Ohisalo tutkii väitöskirjassaan suomalaista ruoka-aputoimintaa ja ruoka-apuun turvautuvien ihmisten kokemuksia, hyvinvointia ja huono-osaisuutta. Tutkimus on en-

simmainen laaja, kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia menetelmiä yhdistelevä katsaus aiheeseen, vaikka leipäjonot ovat jo pitkään olleet osa suomalaista katukuvaa. Väitöskirjassa tarkastellaan ruoka-apua sekä yhteiskunnallisesta ja sosiaalipoliittisesta että kokemuksellisesta yksilön näkökulmasta. Teos on johdonmukaisesti ja selkeästi kirjoitettu kokonaisuus, joka johdattaa lukijan historiallisen katsauksen ja nykytilanteen analyysin läpi kohti tulevaisuuden haasteita.

1990-luvulla hätäavuksi tarkoitettu ruoka-apu on sittemmin vakinaistunut osaksi epävirallista viimekätistä sosiaaliturvaa. Tällainen asetelma sotii pohjoismaista hyvinvointivaltion ideaa vastaan. Ohisalo kuvaileekin leipäjonoja sosiaalipoliittisiksi avohaavoiksi. Väitöskirjan ensimmäinen artikkeli tarkastelee tapahtumarakenneanalyysin avulla, miten Euroopan Unionin ruoka-apu saapui, kehittyi ja sittemmin vakiintui suomalaiseen yhteiskuntaan. Etenkin EU:n ruoka-aputoimintaa analysoidessa paljastuu leipäjonojen monimutkainen kiinnittyminen kansalliseen ja kansainväliseen politiikkaan ja lainsäädäntöön.

Ohisalon mukaan on edelleen hyvin epäselvää, missä roolissa ja mihin sektoriin kuuluvaksi ruoka-apu nähdään.

Usein ruoka-apu määritellään osaksi hyvinvointipolitiikkaa. Toisaalta suomalainen ruoka-aputoiminta onkin lähes malliesimerkki vähävaraisten tukemisen vastuun vierittämistä julkiselta toimijalta kolmannelle sektorille. Ohisalo kritisoikin, etteivät 1990-luvulla yleistyneet niukkuusretoriikka sekä työn ja kasvun politiikka ole onnistuneet huomioimaan kaikkein heikoimmassa asemassa olevia. Viime vuosikymmenien taloudellisen kasvun ja kehityksen yhteydessä myös köyhyysriski on kasvanut ja positiivisen kehityksen ulkopuolelle on jäänyt yhtä heterogeenisempi joukko ihmisiä.

Ensimmäinen artikkeli on väitöskirjatyön ainut selkeästi yhteiskuntatasolta lähestyvä tutkimus. Toisessa artikkelissa keskitytään leipäjonoissa ja terveysneuvontapisteissä käyvien demografista taustaa, sekä koettua elämänlaatua ja hyvinvointia. Kolmannessa ja neljännessä artikkelissa Ohisalo tarkastelee ruoka-apuun turvautuvien huono-osaisuutta ja subjektiivista hyvinvointia Suomessa, Liettuassa ja Kreikassa. Kolmas artikkeli keskittyy huono-osaisuuden kasautumiseen suomalaisten ruoka-avunsaajien keskuudessa, kun neljäs artikkeli tarkastelee maiden välisiä eroja. Molemmissa tutkimuksissa ilmenee, että ruoka-apua saavien sosiodemografiset

taustat ovat moninaisempia kuin, mitä tavallinen mielikuva antaa ymmärtää. Huolestuttava tulos onkin, että kasautunut huono-osaisuus on erittäin yleistä ruoka-apua saaneiden joukossa.

Neljäs artikkeli paljastaa myös, että eri maiden tai kaupunkien välillä oli selkeitä eroja ruoka-avun saajien subjektiivisessa hyvinvoinnissa ja sosiodemografisessa taustassa. Toisin sanoen ruoka-apua haetaan hyvin erilaisissa elämäntilanteissa. Toisaalta maittaiset erot heijastavat myös yleisesti maan sosiaaliturvan tilaa ja eritoten sen puutteita. Ohisalon toisessa artikkelissa, jossa tarkastellaan ruoka-apua saavien lisäksi terveysneuvontapisteillä asioivia ilmenee, että ruoka-apua käyttävät ihmiset ovat usein näkyvissä myös muualla julkisen palvelun sektoreilla. Ohisalo huomauttaakin, että ruoka-apua ei voida tarkastella ensisijaisesti nälän poistajana vaan osana laajempaa huono-osaisuuden ja palveluntarpeen heijastumaa.

Väitöskirjatyö on pääpiirteittäin kriittinen ja kantaa ottava etenkin sosiaali- ja yhteiskuntapoliittisesti. Mukaan mahtuu kuitenkin myös sosiologista pohdintaa. Teoria-osuudessa Ohisalo tarkastelee leipäjonoja sosiologisesti kulutuksen, lahjan ja symboliikan näkö-

kulmasta. Analyseissaan hän kuljettaa mukanaan erityisesti vallan ja eriarvoisuuden tematiikkaa: hierarkia ja valta ovat läsnä niin ruokavalion valinnanmahdollisuuksissa kuin leipäjonojen järjestäytymisessä ja jonottajien asettumisessa ulkopuolisten katseltavaksi. Ohisalo analysoi leipäjonoa paikkana, jossa ruoka-avun tarvitsijalla ei ole täysinäistä valtaa ajan, tilan ja valinnanmahdollisuuden suhteen. Rajoitettu valinnanmahdollisuus on osittaista pakkoa ja pakottamista, johon liittyy vahvasti häpeä. Tämä taas ruokkii sosiaalista eriarvoisuutta.

Tutkimuksessa käydään ansiokasta ja kriittistä teoreettista keskustelua eri hyvinvointi- ja elämäntyytyväisyysmittareista ja niiden toimivuudesta empiriassa. Tutkimuksessa painotetaan Erik Allardtia, Amartya Seniä ja Marta Nussbaumia yhdistelevää näkemystä moniosaisesta hyvinvoinnista, jossa elintaso, sosiaaliset suhteet ja itsensä toteuttaminen eli resurssit mahdollistavat eri tavoin sosiaalisen osallistumisen ja vaikuttamisen. Tähän perustuu tutkimuksessa määriteltävä hyvinvoinnin ja huono-osaisuuden teoreettinen pohja. Tästä Ohisalo siirtyykin erilaisten kyselyiden keskiarvoihin pohjautuvan määrällisen ja vertaillevan hyvinvointitutkimuksen kritiikkiin.

Tutkimus on ansiokas eritoten kahdesta syystä: se tuo näkyviin suurelle osalle väestöstä näkymättömän ilmiön ja ihmisryhmän, joka on ollut osa yhteiskuntaamme jo vuosikymmeniä. Toiseksi, metodologisesti tutkimus on onnistunut tavoittamaan vaikeasti tutkittavan ihmisryhmän eli heidät, jotka jäävät erilaisten kysely- ja rekisteritutkimusten ulkopuolelle. Vaikka kansainvälisesti käytetyt hyvinvointimittarit ja standardit ovatkin ajan saatossa kehittyneet, liittyy kyselytutkimuksiin edelleen saavuttavuusongelmia. Erityisesti vaikeasti tutkittavan ihmisryhmän tutkiminen (*Hard-to-Survey*, H2S) paljastaa hyvinvointimittareihin ja vertailuun liittyvät keskeiset ongelmat. Erilaiset hyvinvointikeskiarvot jättävät ulkopuolelleen ihmisryhmät, jotka eivät osallistu kyselytutkimuksiin, joista keskiarvot lopulta muodostetaan. Tällöin hyvinvointikyselyiden tulokset johtavat vääristyneisiin, kenties liian positiivisiin tuloksiin.

Näistä vaikeasti tavoitettavista ihmisryhmistä tietoa onkin hankittava muutoin kuin kyselytutkimuksin: jalkautuen kentälle. Ohisalon väitöskirjatyön kolme kvantitatiivista artikkelia ovat menetelmällisesti mielenkiintoisia yhdistelmiä klassista sosiologista kenttätöitä ja modernia kvantitatiivista tutkimusta. Tutkimus-

sa kirjaimellisesti jalkaudutaan kadulle havainnoimaan vähän tunnettua väestöryhmää yhteiskunnan marginaalissa, tehdään heistä tieteellisin menetelmin mallinnuksia ja tuodaan ilmiö ja sen taakse sijoittuvat ihmiset sekä tieteen että julkisen keskustelun kentälle. Toisaalta tutkimus tuo alalleen uutuutena myös määrällistä tutkimusta.

Tutkimus on kattava sosiologinen ja sosiaalipoliittinen katsaus ruoka-aputoiminaan ja ruoka-apuun turvautuvista ihmisistä sekä eritoten heidän kokemuksestaan. Lisäksi Ohisalon väitöskirjatyö on oivallinen esimerkki onnistuneesta tutkimuksesta, jonka kohteena ovat olleet vaikeasti tutkittavat ihmisryhmät. Ohisalo kirjoittaa rohkeasti auki oman positionsa niin kokijana, tutkijana kuin poliittisena toimijanakin. Väitöskirjan yksi suurimmista ansioista on keskustelun herättäminen niin tutkimustiedon puutteesta aiheen tiimoilta kuin myös huono-osaisuuden tilasta suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa. Tutkimus sopiikin luettavaksi eritoten hyvinvointipolitiikan parissa toimiville. Lisäksi väitöskirja sopii yleisemmin hyvinvoinnin, huono-osaisuuden ja sosiaaliturvan kokemuksellisuuden teemoista kiinnostuneille.

Laura Salonen